

نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلی

(مطالعه موردی: سکونتگاه‌های شهری و روستایی منطقه عسلویه)

فرضعلی سالاری سردری^{*}، مریم بیرانوندزاده^{**}، سید دانا علیزاده^{***}

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۱/۰۹/۲۷

چکیده

امروزه سرمایه اجتماعی یکی از عوامل اصلی در توسعه پایدار کشورها می‌باشد و بُعد اجتماعی توسعه پایدار در مناطق مختلف بدون توجه به مشارکت و سرمایه اجتماعی آن محدوده امکان‌پذیر نمی‌باشد. هدف از پژوهش حاضر سنجش نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلی منطقه پارس جنوبی است. که پارامترهای نظیر گروه‌ها و شبکه‌ها، اعتماد، فعالیت‌های گروهی، اطلاعات/ارتباطات و همگونی/همبستگی اجتماعی با مطالعات کتابخانه‌ای، بازدیدهای میدانی و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی در سکونتگاه‌های روستایی (۴ روستا) و شهری (شهر عسلویه و نخل تقی) مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج حاصل با در نظر گرفتن رابطه مستقیم بین توسعه پایدار و سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که، سطح سرمایه اجتماعی و مشارکت در سکونتگاه‌های روستایی نسبت به سکونتگاه‌های شهری به عنوان عامل بومی و محلی در روند توسعه منطقه پارس جنوبی بیشتر بوده است، که این قضیه در پشیرد اهداف و روند کاری توسعه پایدار منطقه بیشتر مؤثر می‌باشد.

واژه‌های کلیدی

سرمایه اجتماعی، پایداری اجتماعی، توسعه پایدار محلی، منطقه اقتصادی انرژی پارس جنوبی

Email: fsalari64@gmail.com

Email: Beyranvand28@gmail.com

Email: Da_alizadeh1363@yahoo.com

* کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زابل. (مسئول مکاتبات)

** دانشجوی دکترا جغرافیا و برنامه ریزی شهری - دانشگاه شهید بهشتی تهران.

*** دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری - دانشگاه خوارزمی تهران.

مقدمه

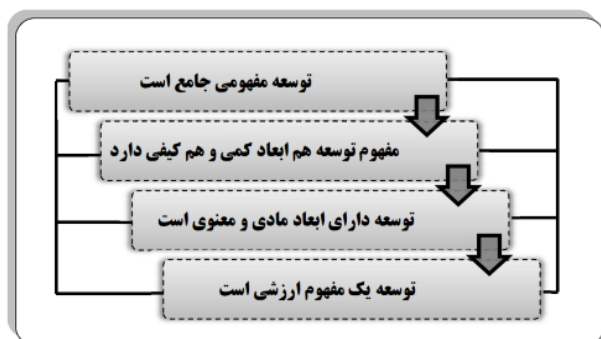
روابط جمعی انسجام بخش میان انسان‌ها و سازمان‌ها می‌باشد. با توجه به اهمیت موضوع سرمایه اجتماعی و اثرات آن بر جنبه‌های مختلف زندگی یک جامعه، در این پژوهش نوع نگاه به مفهوم سرمایه اجتماعی یک دید توسعه‌یابنده را در نظر گرفته شده با استفاده از امر سرمایه اجتماعی موضوع توسعه‌یابنده را در منطقه پارس جنوبی و اثرات این دو بر یکدیگر در مناطق شهری و روستایی در سطح محلی/ ناحیه‌ای مورد بررسی قرار گیرد. بر این اساس سؤال تحقیق به صورت زیر ارائه می‌گردد:

وضعیت سرمایه اجتماعی در حوزه نفوذ مستقیم منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس جنوبی از نظر میزان توان و اثرات آن در محیط‌های روستایی نسبت به فضاهای شهری چگونه است و این وضعیت تا چه حد می‌تواند در سیاست‌گذارهای توسعه‌یابنده محلی منطقه پارس جنوبی مؤثر باشد؟

مفهوم سرمایه اجتماعی با رویکرد توسعه‌یابنده

توسعه در مفهوم کلی خود به معنای ارتقاء سطح مادی و معنوی جامعه انسانی و ایجاد شرایط مناسب یک زندگی سالم برای تمامی افراد جامعه است. با توجه به این مفهوم توسعه در برگیرنده‌ی جنبه‌های اقتصادی-اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است که تغییرات کمی و کیفی را شامل می‌شود و در عین حال از نظر داخلی و خارجی از مفاهیم نسبی به شمار می‌رود (Jabareen, 2006, 179-192).

مقصود مطلوب توسعه، بهبود کیفیت زندگی همه است؛ بنابراین کوشش برای دستیابی به توسعه باید به شکلی باشد که منافع اکثریت مردم را در بر گیرد، در صورتی که بخش محدودی از جامعه از فرایند توسعه که خود یک فرایند تغییر مطلوب است بهره‌مند شوند نمی‌توان آن را توسعه نامید (Kates et al., 2005, 8-21). در تعریف توسعه با در نظر گرفتن برداشت‌های مختلف، مفاهیم اصلی آن را می‌توان مطابق شکل زیر نشان داد (شکل ۲).

شکل ۲. مفاهیم اصلی توسعه

توسعه‌یابنده عرصه نوینی است که هم‌زمان سیاست، فرهنگ، اقتصاد، تجارت و صنعت را مورد توجه قرار می‌دهد (شکل ۱) و هم از محیط زیست و همزیستی با طبیعت و هم از حقوق برابر انسان حمایت کرده و به مسائل داخلی و بین‌المللی کشورهای می‌پردازد (کشتکار قلائی و همکاران، ۱۳۸۹، ۱۶). در این بین مشارکت مردم در امر توسعه‌یابنده از دید صاحب‌نظران، از آنچنان اهمیتی برخوردار است که گاهی توسعه را معادل مشارکت دانسته و یا مشارکت را به عنوان هدف توسعه ذکر کرده اند (Harding, 2006, 229-239).

با عنایت به مطالب ذکر شده، برای بهره‌مندی از مشارکت و پوشش اجتماعی مردم، رسیدن به توسعه‌یابنده و مشارکتی در سایه حضور فعال و مؤثر مردم و بخش غیردولتی و ایجاد بستر مزبور لازم است، آنها را مورد تشویق و حمایت قرار داده و به عبارت دیگر توانمند نمایند (آیینی و اردستانی، ۱۳۸۸، ۵۰).

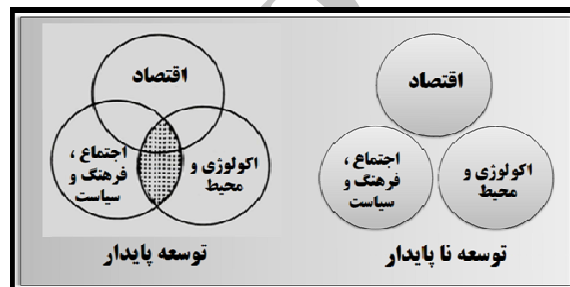
شکل ۱. شاخص‌های توسعه‌یابنده

بانک جهانی سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از نهادها، ارتباطات و قواعد می‌داند که کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی جامعه را شکل می‌دهند (World bank, 2006). اصطلاح سرمایه‌ی اجتماعی به سرمایه‌هایی از قبیل اعتماد اجتماعی، هنجارها، و شبکه‌هایی که مردم برای حل مشکلات عمومی ترسیم می‌کنند، گفته می‌شود (Adam & Roncevic, 2013).

سرمایه اجتماعی با استفاده از همانندی‌ها و همسانی‌های افراد جامعه از جهات گوناگون، باعث ایجاد روحیه اعتماد متقابل می‌شود و در خدمت منافع توسعه‌یابنده در سطح ملی و محلی قرار می‌گیرد و بستر و فضایی ایجاد می‌کند که ضمن کاهش هزینه‌های استفاده از نیروهای انسانی، تعامل بین آنها نیز افزایش یابد.

امروزه سرمایه اجتماعی به عنوان زیر بنای توسعه‌یابنده، نقشی بسیار مهم‌تر از سرمایه فیزیکی و انسانی در جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های

توسعه پایدار یکی از مفاهیمی است که در سال‌های آخر دهه ۱۹۸۰ میلادی و به ویژه پس از برگزاری کنفرانس جهانی زمین در سال ۱۹۹۲ در شهر «ریو» همواره در محافل علمی و نیز در سطح اجتماعات گوناگون مورد استفاده قرار گرفته است (Farzin & Bond, 2006, 213-235). توسعه پایدار کارکرد همزمان سه بُعد اقتصاد، اجتماع و محیط زیست، تحقق جمعی اهداف ایجاد رفاه، معیشت، ریشه‌کنی فقر و برخورداری همگان از زندگی مطلوب و افزایش دامنه انتفاع نسل آتی از منابع طبیعی (توسعه پایدار) را دنبال می‌کند (شکل ۳).

شکل ۳. پایداری و ناپایداری توسعه

«سرمایه اجتماعی» برای اولین بار هانیفان^۱ که یک اصلاح‌گر امور

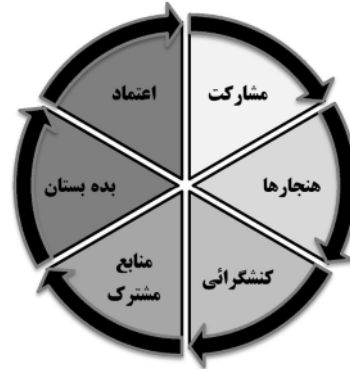
مدرسه بود، مطرح کرد، سپس در سال ۱۹۶۱ جین جاکوب^۲ اثر کلاسیک خود (مرگ و زندگی در شهرهای بزرگ آمریکایی) از این اصطلاح استفاده کرد. اما می‌توان گفت که اولین توضیح و تفسیر یکپارچه این اصطلاح توسط پی‌بوردیو^۳ در ۱۹۷۲ انجام شد. بوردیو سرمایه اجتماعی را به‌عنوان «مجموع منابع بالقوه و بالفعل که به عضویت در یک گروه مرتبط می‌شود، تعریف می‌کند، که هر یک از اعضا با پشتیبانی از سرمایه اجتماعی فراهم می‌کنند» (رنائی و همکاران، ۱۳۸۵، ۱۴۱-۱۳۹). تعاریف مختلف سرمایه اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران در جدول (۱) نشان داده شده است.

با مروری بر تعاریف مختلف سرمایه اجتماعی، مفاهیم مشترکی مشاهده می‌شود که در نظریه‌پردازی سرمایه اجتماعی از آن استفاده می‌شود (شکل ۴). سرمایه اجتماعی حاصل تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر روی کمیّت و کیفیت تعاملات اجتماعی است که با حفظ منابع اقتصادی و پیشرفت و توسعه همراه می‌باشد. با وجود اهمیت سرمایه اجتماعی اما میزان توجه و اهمیت سرمایه اجتماعی در کشورهای جهان متفاوت است. برخلاف کشورهای توسعه یافته، سرمایه اجتماعی در کشورهای جهان سوم هنوز مورد توجه قرار نگرفته است. این امر در بسیاری از کشورهای در حال توسعه از جمله ایران مبهم باقی مانده است.

جدول ۱. تعاریف صاحب‌نظران از سرمایه اجتماعی (ماخذ: توکلی و تاجبخش، ۱۳۸۷)

صاحب‌نظران	تعاریف سرمایه‌ی اجتماعی
بلیویو، اُربلی، وید	یک شبکه‌ی ارتباطی شخصی منحصر به فرد و وابستگی نهادی ممتاز
پورتس و اسنسنبرنر	توانایی افراد برای منافع پایدار از طریق عضویت در شبکه‌های اجتماعی یا ساختارهای اجتماعی دیگر (Portes & Sensenbrenner, 1993, 6)
برهم، ران	بافتی از ارتباطات تعاونی میان شهروندانی که به یکدیگر برای رفع مشکلات کمک می‌کنند.
فوکویاما	توانایی افراد برای همکاری و تعاون با هم برای اهداف عمومی در گروه‌ها و سازمان‌ها
جیمز کلمن	سرمایه‌ی اجتماعی با کارکرد آن تعریف می‌شود. سرمایه‌ی اجتماعی چیز واحدی نیست بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که همه‌ی آنها دو ویژگی مشترک دارند؛ اول، شامل جنبه‌های از یک ساخت اجتماعی هستند؛ و دوم، کنش‌های معین افرادی را که در درون ساختارند، اعم از اشخاص حقیقی یا عاملان حقوقی، تسهیل می‌کنند و دستیابی به هدف‌های معین را که در نبود آن، دست‌نیافتنی خواهد بود، امکان‌پذیر می‌سازند (Coleman, 1990, 302).
کولیر	سرمایه‌ی اجتماعی در آغاز یک دسته فرایندهایی است که به تولید برون‌بودهایی منجر میشود که حاصل کنش‌های اجتماعی است. بنابراین، سرمایه‌ی اجتماعی یک دسته کنش‌های اجتماعی است و شامل آن دست‌های است که یا خود با دوام هستند یا بر روی آنها با دوام هستند، اثر می‌گذارند.

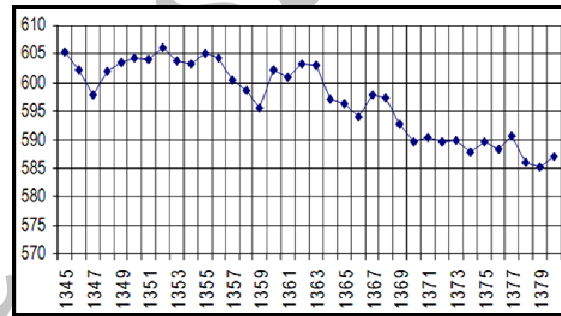
در مجموع می‌توان گفت که به طور سنتی وجود سه نوع سرمایه (طبیعی، فیزیکی و سرمایه انسانی) در کنار یکدیگر، مبنایی برای توسعه و عملکرد اقتصادی فرض می‌شده است (Zhang & Hung, 2006, 198-207). ولی امروزه به این مهم پی برده اند که توسعه هر جامعه در گرو افزایش سطح سرمایه اجتماعی سازمان‌ها و نهادهای فعال در آن است (Putnam, 1995, 65-78). از این دیدگاه، سرمایه اجتماعی جزئی تفکیک ناپذیر از مجموعه ثروت یک ملت است که در چارچوب نظریه توسعه پایدار، ایجاد و حفظ آن و غنا بخشیدن به آن برای استفاده نسل آینده، از اهدافی است که توسعه پایدار ملزم به پیگیری آن است (فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۸۵). بنابراین با عنایت به مفهوم سرمایه اجتماعی می‌توان توسعه پایدار را غنی سازی کنش‌های اجتماعی ناشی از افزایش تمایل به مشارکت و اعتماد اجتماعی دانست. در این صورت گذر به سوی توسعه پایدار از مسیر ایجاد نهادها، تعادل‌های ارزشی، باورها و هنجارها و ساختارهای مولد و مشوق سرمایه اجتماعی امکان پذیر خواهد بود.

شکل ۴. ابعاد و مفاهیم مشترک سرمایه اجتماعی

مواد و روش‌ها

رویکرد حاکم بر پژوهش توصیفی - پیمایشی، محدوده جغرافیایی مورد بررسی منطقه پارس جنوبی است، در این تحقیق با استفاده از منابع اسنادی - کتابخانه ای و برداشت‌های میدانی (بهمن ۱۳۸۹ تا اردیبهشت ۱۳۹۰) سعی بر این است که اولاً وضعیت توزیع جغرافیایی سرمایه اجتماعی بین مناطق شهری و نقاط روستایی منتخب در حوزه نفوذ مستقیم (پسکرانه) منطقه پارس جنوبی بررسی شود، ثانیاً تفاوت بین نقاط شهری و روستایی در ارتباط با میزان سرمایه اجتماعی برآورد شود. جهت انجام این مطالعات چهار روستا به صورت تصادفی بر اساس گزارشات بخشداری عسلویه و دو شهر عسلویه و نخل تقی توابع شهرستان کنگان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند (F=۶)، جامعه آماری مورد مطالعه ۳۷۶ نفر بوده (N=۳۷۶) که بر اساس فرمول کوکران محاسبه شده است (فرمول ۱). شکل ۶ مدل مفهومی سنجش نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلی در سکونتگاه‌های منطقه عسلویه نشان داده شده است.

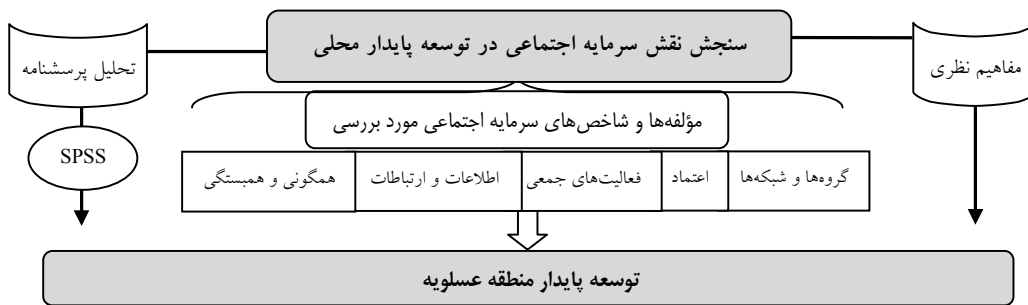

شکل ۵. میزان سرمایه اجتماعی ایران در دوره‌های مختلف (ماخذ: سعادت، ۱۳۸۷)

سرمایه اجتماعی در شکل ۵ نشان از یک روند نزولی خفیف بلند مدت و در حال کاهش و تخریب است. بنابراین اگر هدف توسعه پایدار است لازم است که این روند بهبود یابد. در مجموع می‌توان گفت سرمایه اجتماعی به طور کلی شامل نهادها، روابط، گرایش‌ها، ارزش‌ها و هنجارهایی است که بر رفتارها و تعاملات بین افراد حاکم است (Gratano et al., 1996, 607). به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی آن دسته از شبکه‌ها و هنجارهایی است که مردم را قادر به عمل جمعی می‌کند (Woolcock & Narayan, 2000).

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)} = \frac{\frac{(1/96)^2 (0/5)(0/5)}{(0/05)^2}}{1 + \frac{1}{18733} \left(\frac{(1/96)^2 (0/5)(0/5)}{(0/05)^2} - 1 \right)} = 376$$

فرمول ۱. فرمول کوکران و محاسبه حجم نمونه پژوهش

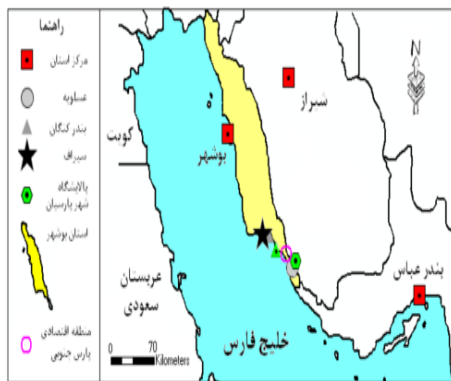

شکل ۶. مدل مفهومی سنجش نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلی در سکونتگاه‌های منطقه عسلویه

معرفی محدوده مورد مطالعه

منطقه اقتصادی پارس جنوبی با وسعت ۱۰ هزار هکتار در سواحل شمالی خلیج فارس در ۲۷۰ کیلومتری جنوب شرقی بوشهر و ۵۷۰ کیلومتری غرب بندرعباس (شکل ۷) در شهرستان کنگان قرار دارد (بزی و سالاری سردری، ۱۳۸۹، ۵).

منطقه انرژی پارس جنوبی از شمال به چین خوردگی‌های انتهایی سلسله جبال زاگرس (نیکودل و همکاران، ۱۳۸۴، ۲) از جنوب به خلیج فارس، از غرب با شهرستان پارسین استان هرمزگان و از شرق تا بندر سیراف محدود است (سالاری سردری، ۱۳۸۹، ۱۱۱) جمعیت آن طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ بیش از ۹۵۰۰۰ نفر بود و پنج هزار بوده است (جدول ۲) و شامل ۲ بخش ۵۵ دهستان و ۱۷۵ آبادی می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

شکل ۷. موقعیت مکانی محدوده مورد مطالعه

جدول ۲. موقعیت، تعداد جمعیت و تعداد خانوارهای روستاهای مورد مطالعه بخش عسلویه (ماخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

نقاط مورد مطالعه	تعداد جمعیت	تعداد خانوار	ارتفاع (متر)	طول جغرافیایی	عرض جغرافیایی
شهر عسلویه	۴۷۴۶	۸۷۵	۵	۵۲°۴۴'E	۲۷°۲۶'N
شهر نخل تقی	۷۸۱۸	۱۵۷۴	۵	۵۲°۴۴'E	۲۷°۲۶'N
اخذ روستا	۲۴۹۳	۴۵۵	۴۳	۵۲°۴۴'E	۲۷°۲۶'N
بیدخون	۱۸۹۰	۴۶۱	۱۸۷	۵۲°۴۴'E	۲۷°۲۹'N
شیرینو	۱۱۶۰	۲۶۶	۵	۵۲°۴۴'E	۲۷°۲۷'N
عسکری	۶۲۶	۹۳	۲۵	۵۲°۴۴'E	۲۷°۲۷'N

یافته‌های تحقیق

سرمایه اجتماعی؛ ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن

تحلیل نتایج مؤلفه‌های مورد بررسی سرمایه اجتماعی در سکونتگاه‌های شهری و روستایی منطقه پارس جنوبی (شکل ۸ و ۹) به صورت زیر ارائه می‌گردد عبارتند از:

- گروه‌ها و شبکه‌ها

در بُعد مربوط به گروه‌ها و شبکه‌ها (سازه‌های ساختاری)، دو بحث میزان عضویت و تغییرات آن در گروه‌های رسمی و غیر رسمی و همچنین کمک به یکدیگر در مواقع ضروری مطرح می‌باشد که در ارتباط با مؤلفه عضویت، نتایج به‌دست آمده از پرسش‌نامه‌های توزیع شده حاکی از آن است میزان عضویت در گروه‌های مختلف، در مراکز روستایی نسبت به نقاط شهری مورد مطالعه بیشتر بوده و این عضویت در مراکز روستایی بیشتر به صورت غیر رسمی (داوطلبانه) و در دو شهر عسلویه و نخل تقی بیشتر به صورت رسمی بوده است. از نظر میزان تغییرات عضویت نسبت به سنوات گذشته، اکثر افراد در روستاها معتقد بودند که این وضعیت فرقی نکرده، هر چند با درصدی کاهش همراه بوده در صورتی که در نقاط شهری وضع حالت عکس داشته است (کمتر شده است).

- اعتماد

میزان اعتماد به افراد، گروه‌ها و سازمان‌های مختلف (سازه‌های شناختی) در بین مراکز مورد مطالعه، به عنوان یکی از مهم‌ترین پارامترهای این تحقیق مطرح بوده است. طبق نتایج یافته‌های میدانی (توزیع ۳۷۶ پرسش‌نامه) سطح اعتماد در بین ساکنان منطقه کاهش یافته بدین گونه که این میزان در بین روستائیان به دلیل روابط خویشاوندی بیشتر و در بین ساکنان دو شهر عسلویه و نخل تقی نسبت به روستائیان کمتر و اعتماد فقط در حیطه اعتماد نهادی می‌باشد.

در این مؤلفه از سرمایه اجتماعی در تحقیق حاضر با توجه به تعدد شاخص‌های ارائه شده، سعی شده که تنها به چند شاخص توجه و در مورد سایر شاخص‌ها به نتایج ارائه شده در جدول و نمودار اکتفا شود. در زمینه میزان اعتماد به افراد به یکدیگر، در مراکز روستایی «شیرینو» و «عسکری» بیش از ۸۰ درصد نتایج و در روستای «اخذ» بیش از ۶۰ بوده است، بنابراین نتایج حاکی از اعتماد بالای افراد به یکدیگر در مراکز روستایی است. در سطح شهر عسلویه نیز بیش از ۴۱ درصد پاسخ‌های افراد و در

شهر نخل تقی بیش از ۴۹ درصد افراد به یکدیگر اعتماد داشته‌اند، در این بُعد دومین شاخص مورد توجه، میزان تمایل به ایجاد روابط با گروه‌های مختلف بود که در مراکز روستایی مورد مطالعه، بیش از ۶۰ درصد پاسخ‌دهندگان خواهان ارتباط با همه افراد روستا بودند. به عبارتی برای آنها فرقی بین دوستان، اقوام و دیگران وجود نداشت. سایر افراد این مراکز در اولویت بعدی، خواهان ارتباط بیشتر با اقوام و بستگان بوده‌اند (کیانی و همکاران، ۱۳۹۲، ۲۰۵).

در سطح دو شهر مورد مطالعه تمایل به برقراری ارتباط بیشتر به سمت اقوام و بستگان بوده است و نسبت به مراکز روستایی، این درصدها دارای پراکندگی بیشتری بوده‌اند وضعیت تغییر اعتماد نسبت به ۵ سال گذشته به عنوان شاخص بعدی، در روستاهای بیدخون، اخند و شیرینو بیشتر به سمت بدتر شدن وضع پیش رفته است این درحالی است که در سطح شهر عسلویه نیز، از نظر افراد، اوضاع بیشتر به سمت بدتر شدن پیش رفته است.

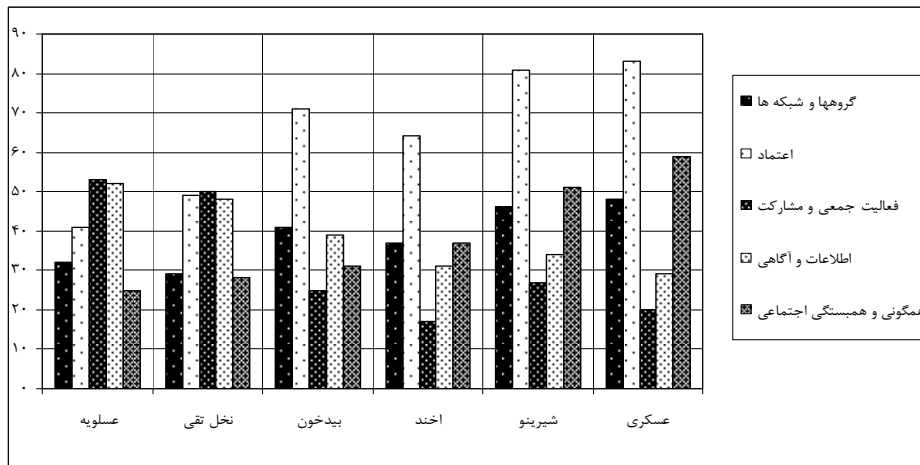
- فعالیت جمعی و مشارکت

نتایج دو شاخص میزان همکاری و میزان انتقاد از افراد در مراکز در صورت همکاری نکردن در بُعد فعالیت جمعی و همکاری مفهوم سرمایه اجتماعی مورد تحلیل و تشریح قرار گرفته که در ارتباط با شاخص میزان همکاری و مشارکت، در شهر عسلویه بیش از ۵۳ درصد پاسخ‌ها و در شهر نخل تقی بیش از ۵۰ درصد بوده، که این محور در مراکز روستایی به مراتب بیشتر از شهرهای مورد مطالعه به دست آمده است.

در شاخص میزان انتقاد از افراد به خاطر عدم مشارکت در فعالیت‌های دسته جمعی در مراکز مورد مطالعه، در چهار روستای نمونه بیش از ۵۰ درصد پاسخ‌ها در دو طیف ۱ و ۲ یعنی کم و خیلی کم قرار داشتند. در نقاط شهری منتخب نیز بر طبق نتایج به‌دست‌آمده، میزان انتقاد از افراد محلی عموماً در دو طیف ۴ و ۵ یعنی زیاد و خیلی زیاد قرار داشته، که کم‌ترین سطح انتقاد مربوط به روستای عسکری بوده است.

- اطلاعات و ارتباطات

در ارزیابی مفهوم سرمایه اجتماعی، مؤلفه منبع اطلاعات و آگاهی، به عنوان یکی از فاکتورهای کلیدی مطرح شده که در نتیجه در ارتباط با این مؤلفه به‌عنوان منبع آگاهی از مسائل و موضوعات روزمره زندگی، درصدهای به‌دست آمده در سطح مراکز روستایی دارای پراکندگی زیادی در بین شاخص‌های ارائه شده است، که در دو مرکز روستایی بیدخون و اخند بیشترین درصد مربوط به شوراهای روستا و

شکل ۸. سرمایه اجتماعی و ابعاد آن در مراکز روستایی و شهری منطقه پارس جنوبی- عسلویه

و در مرحله بعد در طیف (۳ متوسط) قرار گرفته‌اند. در نتیجه می‌توان میزان مرادوات با همسایگان در سطح روستاهای منتخب را عالی توصیف کرد. در طیف (۳ متوسط) دارای پراکندگی زیادی است. مطابق این اطلاعات می‌توان میزان مرادوه با همسایگان در سطح دو شهر نسبت به مراکز روستایی راه ناچیز عنوان کرد. شاخص امنیت به عنوان یکی دیگر از شاخص‌های سرمایه اجتماعی مورد توجه قرار گرفت در این مورد، مطابق اطلاعات به‌دست آمده از مراکز روستایی، بیش از ۸۰ درصد نظرات افراد در طیف‌های ۴ و ۵ بیان شده‌اند که نشان از میزان امنیت بسیار بالا در این مراکز است، در حالی که در شهرهای مورد مطالعه این درصدها پایین در حد ۳۰ درصد بیشتر زنان از احساس ناامنی و ورود مردان غریبه در جامعه شهری رنج می‌برند و سهم کمتری در استفاده از فضاهای شهری دارند.

در این پژوهش پس از ورود داده‌ها به نرم‌افزار SPSS^۴ و آنالیز آماری، جهت به‌دست آوردن میزان همبستگی بین متغیرهای تحقیق، از روش ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که پس از انجام آنالیز، میزان همبستگی بین شاخص‌های مربوط به مفهوم سرمایه اجتماعی به صورت جدول ۳ ارائه شده است. در این جدول تنها به شاخص‌هایی که دارای همبستگی بالا بوده‌اند، اشاره شده است نتایج به‌دست آمده از میزان همبستگی بین متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد.

میزان همبستگی و سطح معناداری بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی بدین گونه می‌باشد که، بین دو متغیر میزان احساس توانمندی و میزان کمک در مواقع ضروری (فوت سرپرست، ورشکستگی در شغل

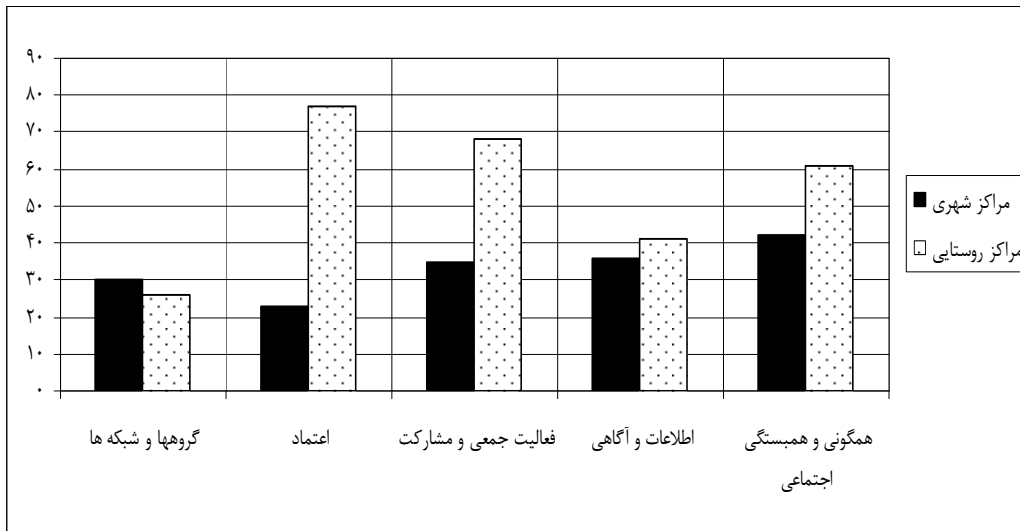
در روستای شیرینو و اخند بیشترین درصد مربوط به شاخص بستگان و همسایگان بوده است. در سطح شهرها نیز بیشترین درصدها مربوط به ارتباطات بیرونی، نشریات محلی و رسانه‌های جمعی به‌ویژه تلویزیون بوده است.

همگونی و همبستگی اجتماعی

موضوع همگونی و همبستگی اجتماعی (سازه‌های رابطه‌ای) به عنوان یکی از پارامترهای مهم دیگر سرمایه اجتماعی، است که به چهار مؤلفه میزان همگونی، میزان مرادوات، میزان امنیت و عوامل اصلی اختلاف در مراکز، تقسیم شده است. جهت رعایت اصل اختصار، در این تحقیق فقط سه مؤلفه ابتدایی توصیف شدند.

در ارتباط با مؤلفه میزان همگونی، در سطح مراکز روستایی منتخب، ناهمگونی بیشتر مربوط به عوامل اقتصادی و اجتماعی بوده است تا فرهنگی- مذهبی. در این زمینه بیشتر نظرات اهالی روستاهای نمونه در درجات (۳، ۴ و ۵ متوسط، زیاد و خیلی زیاد) واقع شده‌اند که نشان از ناهمگونی زیاد اجتماعی- اقتصادی در سطح این مراکز است. در حالی که در سطح شهرهای مورد مطالعه به علت وجود اقلیت‌های مختلف قومی و مذهبی، زبانی، این ناهمگونی در ابعاد مختلف اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی- مذهبی مطرح بوده است.

در زمینه مؤلفه میزان مرادوات، اکثر روستائیان اظهار داشته‌اند که با همسایگان خود مرادوه و رفت‌وآمد زیادی دارند به طوری که بیشتر درصدهای مربوط به این مراکز در دو طیف (۴ و ۵ زیاد و خیلی زیاد)

شکل ۹. تفاوت‌های شهر و روستا در ارتباط با میزان سرمایه اجتماعی در منطقه پارس جنوبی - عسلویه

شاخص‌ها فقط در سطح روستاهای مورد مطالعه و به صورت ۰/۰۵/ به دست آمد و نشان از افزایش رضایت از زندگی در نتیجه افزایش میزان اعتماد به افراد طایفه است.

نتیجه‌گیری

در جهت به‌کارگیری مشارکت و سرمایه اجتماعی در روند توسعه پایدار مناطق، بررسی و تحلیل بُعد اجتماعی توسعه پایدار ضروری می‌باشد. در یک کشور فرایند توسعه با اتکا به ساختارها و نهادهای اجتماعی، عمیق‌تر و پایدارتر خواهد بود و می‌توان توسعه را با کنش‌های اجتماعی ناشی از افزایش تمایل به مشارکت و اعتماد اجتماعی غنی‌سازی نمود.

تحلیل نتایج نشان می‌دهد که، سطح سرمایه اجتماعی و مشارکت در سکونتگاه‌های روستایی ۴ روستای مورد مطالعه (روستای بیدخون، اخند، شیرینو و عسکری؛ سطح سرمایه اجتماعی به ترتیب در حد خیلی بالا، بالا، بالا و خیلی بالا) نسبت به سکونتگاه‌های شهری (دو شهر عسلویه و نخل تقی = در حد متوسط) در روند توسعه پایدار منطقه پارس جنوبی بیشتر بوده است، که این قضیه در میان قومیت‌ها و شرکت‌های که به صورت استانی فعالیت می‌نمایند در پشتیبان اهداف و روند کاری شرکت‌ها بیشتر مؤثر می‌باشد. یافته‌های پژوهش با در نظر گرفتن رابطه مستقیم بین توسعه پایدار منطقه‌ای و

و موارد دیگر) همبستگی در روستای شیرینو در سطح ۰/۰۱ درصد و در روستای عسکری و اخند در سطح ۰/۰۵ درصد $p < 0.05$ با ضریب همبستگی ۰/۳۹۷ رابطه معناداری وجود دارد بدین گونه که با افزایش میزان احساس توانمندی افراد، میزان کمک به هم‌محل‌ها در مواقع ضروری افزایش می‌یابد.

بین دو شاخص میزان اعتماد به افراد طایفه و میزان اعتماد به افراد محل به جز روستای بیدخون و شهرهای عسلویه و نخل تقی، در همه مراکز دیگر رابطه قوی در سطح $p < 0.01$ درصد به دست آمده که حاکی از این است که با افزایش میزان اعتماد به افراد طایفه، میزان اعتماد به افراد محل به‌طور چشم‌گیری افزایش یافته است. به علاوه بین میزان اعتماد به افراد طایفه و میزان اعتماد کلی نیز به جز روستای بیدخون و شهرهای مورد مطالعه در سایر مراکز مورد مطالعه رابطه معنادار قوی در سطح ۰/۰۱ درصد به دست آمد که خود نشانگر اهمیت شاخص میزان اعتماد به افراد طایفه است.

در ارتباط با دو شاخص میزان اعتماد به افراد محل و میزان اعتماد سراسری سطح معناداری در روستای شیرینو و عسکری در سطح $p < 0.05$ و در اخند و بیدخون به صورت ۰/۰۱ درصد به دست آمد که هر چه میزان اعتماد به افراد محل بیشتر شده به همان اندازه میزان اعتماد کلی نیز افزایش یافته است.

آخرین شاخص‌های تحلیل شده میان دو متغیر میزان اعتماد به افراد طایفه و میزان رضایت از زندگی بوده‌اند که میزان همبستگی بین این

جدول ۳. میزان همبستگی بین شاخص‌ها و ابعاد سرمایه اجتماعی در مراکز شهری و روستایی منطقه عملیوه ۵

شاخص‌ها		مراکز روستایی						مراکز شهری				
		بیدخون		عسکری		اخذ		عسلویه		نخل تقی		
		ضریب %		سطح معناداری %		ضریب %		سطح معناداری %		ضریب %		
شیرینو	سطح معناداری %											
						سطح معناداری %	ضریب %	سطح معناداری %	ضریب %	سطح معناداری %	ضریب %	
اعتماد سراسری- میزان عضویت		-	-	۰/۰۱	-۰/۵۸۳	-	-	-	-	-	-	-
میزان توانمندی- تمایل به کمک		-	-	۰/۰۵	-۰/۳۸۴	۰/۰۱	-۰/۶۱۵	-	-	-	-	-
جنس- تمایل به کمک		-	-	۰/۰۵	-	۰/۰۵	۰/۴۰۳	۰/۰۵	۰/۴۱۷	-	-	-
میزان توانمندی- میزان همیاری		-	-	۰/۰۱	-	۰/۰۵	۰/۳۹۷	-	-	-	-	-
اعتماد به طایفه- اعتماد محلی		-	-	۰/۰۱	-	۰/۰۱	۰/۴۷۲	-	-	۰/۰۱	۰/۵۲۰	-
اعتماد سراسری- اعتماد محلی		-	-	۰/۰۵	-	۰/۰۵	۰/۴۱۲	-	-	-	-	-
اعتماد محلی- میزان همکاری		-	-	-	-	-	-	-	-	۰/۰۱	۰/۶۳۰	-
اعتماد محلی- میزان مراوده		-	-	۰/۰۱	-	۰/۰۱	۰/۵۱۵	۰/۰۵	۰/۴۹۹	۰/۰۱	۰/۵۲۰	-
میزان امنیت- اعتماد محلی		-	-	-	-	-	-	-	-	۰/۰۵	۰/۴۶۲	-
ضربه به منافع- اعتماد محلی		-	-	۰/۰۵	-	-	-	-	-	۰/۰۱	-۰/۵۶۹	-
میزان درآمد- ضربه به منافع		-	-	۰/۰۱	-	-	-	۰/۰۵	۰/۴۲۲	-	-	-
اعتماد سراسری- اعتماد به طایفه		-	-	۰/۰۵	-	۰/۰۱	۰/۷۶۳	-	-	۰/۰۱	۰/۴۸۴	-
میزان همکاری- اعتماد به طایفه		-	-	۰/۰۵	-	۰/۰۵	۰/۴۲۱	-	-	۰/۰۵	۰/۴۳۹	-
میزان مراوده- اعتماد به طایفه		-	-	-	-	۰/۰۵	۰/۴۱۸	-	-	۰/۰۱	۰/۶۰۳	-
میزان خوشبختی- اعتماد به طایفه		-	-	۰/۰۵	-	۰/۰۵	۰/۳۹۷	۰/۰۵	۰/۴۱۴	۰/۰۵	۰/۴۱۶	-
میزان مراوده- اعتماد سراسری		-	-	-	-	۰/۰۱	۰/۵۲۰	-	-	۰/۰۵	۰/۴۳۸	-
میزان سواد- اعتماد به شورا		-	-	-	-	-	-	۰/۰۵	۰/۴۴۱	-	-	-
میزان مراوده- میزان مشارکت		-	-	۰/۰۱	-	۰/۰۱	۰/۵۶۸	-	-	۰/۰۵	۰/۴۳۷	-

ادامه جدول ۳. میزان همبستگی بین شاخص‌ها و ابعاد سرمایه اجتماعی در مراکز شهری و روستایی منطقه عسلویه ۵

میزان انتقاد-میزان همکاری	۰/۴۶۶	۰/۰۵	-	-	-	-	-	-	-	-	۰/۰۵	۰/۵۴۱	۰/۰۱
میزان مراوده-میزان همکاری	-	-	۰/۰۵	-	-	-	-	۰/۳۸۵	-	-	۰/۰۵	۰/۵۱۶	۰/۰۱
میزان امنیت-میزان مراوده	۰/۵۹۰	۰/۰۱	-	-	-	-	-	-	-	-	۰/۰۵	-	-
جنس-میزان مراوده	۰/۳۸۵	۰/۰۵	-	-	-	-	۰/۳۸۷	-	-	-	۰/۰۵	-	-
میزان توانمندی-میزان مراوده	-۰/۳۷۵	۰/۰۵	-	-	-	-	-۰/۶۹۰	-	-	-	۰/۰۱	-	-
میزان خوشبختی-میزان مراوده	۰/۴۰۵	۰/۰۵	-	-	-	-	۰/۴۱۳	-	-	-	۰/۰۵	-۰/۳۹۴	۰/۰۵
میزان توانمندی-میزان خوشبختی	-۰/۵۶۹	۰/۰۱	-	-	-	-	-۰/۴۱۱	-	-	-	۰/۰۵	-۰/۳۹۴	۰/۰۵

سرمایه اجتماعی محلی و اثرات آن نشان می‌دهد که هر چند میزان

مشارکت مردم در طرح‌های صنعتی در حد مطلوب بوده است، اما توسعه اجتماعی و توسعه اقتصادی در منطقه برابر نبوده و در بُعد سرمایه اجتماعی در سطح محلی سکونتگاه‌های روستایی و شهرها آسیب‌های زیادی مانند بر هم زدن نسبت جنسی و تعادل گروه‌های اجتماعی، انفکاک اجتماعی، انقطاع فرهنگی و تاریخی و تخریب روابط اجتماعی وارد شده است. به‌طور کلی نتایج حاصل از پژوهش حاضر به شرح ذیل می‌باشد.

- با افزایش میزان احساس توانمندی مردم، میزان تمایل به کمک در مواقع بحرانی و ضروری افزایش پیدا می‌کند، این رابطه معنادار عموماً در مراکز با درآمد بالا و متوسط به دست آمده است.

- با افزایش میزان اعتماد به افراد طایفه، میزان اعتماد به افراد محلی نیز افزایش می‌یابد، این دو شاخص دارای رابطه معناداری قوی بوده‌اند. به‌علاوه با بالا رفتن میزان اعتماد به طایفه، سطح اعتماد سراسری نیز افزایش پیدا کرده است.

- میزان همکاری در کارهای دسته‌جمعی محلی تحت تأثیر میزان افزایش اعتماد به افراد محل، افزایش یافته است. همچنین با افزایش این اعتماد، میزان مراوده با همسایگان نیز افزایش داشته است.

- با افزایش مراوده، میزان همکاری در کارهای دسته‌جمعی، میزان امنیت و میزان احساس رضایت از زندگی به‌طور چشم‌گیری افزایش

یافته است.

- یکی از اثرات متفاوت سرمایه اجتماعی در محیط‌های روستایی نسبت به مراکز شهری، تأثیر آن در میزان همکاری و مشارکت در این مراکز است، که در سطح مراکز شهری، همکاری و مشارکت به نسبت کمتر از مراکز روستایی بوده است.

- در سطح مراکز روستایی هنوز هم روابط و مراودات رودرو به عنوان مهم‌ترین منبع آگاهی از موضوعات روزمره زندگی محسوب می‌شوند، در صورتی که در مراکز شهری رسانه‌های جمعی جایی برای این گونه مراودات نگذاشته‌اند که خود این امر در میزان افزایش یا کاهش همبستگی اجتماعی و در نتیجه سرمایه اجتماعی تأثیرات زیادی داشته است.

- در زمینه کمک در مواقع ضروری، در بین مراکز روستایی نوع کمک بیشتر به صورت نیروی انسانی بوده تا مالی، در صورتی که در مراکز شهری حالت عکس وجود داشته که این امر نیز در ایجاد گسستگی‌های اجتماعی در مراکز شهری تأثیر سو داشته است.

- نوع سرمایه اجتماعی در محیط‌های روستایی تماماً به صورت سنتی و غیر رسمی است و میزان سرمایه اجتماعی در ابعاد مدرن و رسمی آن در این مراکز خیلی پایین است، در حالی که مراکز شهری در هر دو نوع از مفهوم سرمایه اجتماعی ضعیف هستند.

- میزان و سطح سرمایه اجتماعی در ابعاد مختلف آن، در محیط‌های

۹. کیانی، اکبر؛ بزی، خدارحم؛ سالاری سردری، فرضعلی. (۱۳۹۲). اولویت‌سنجی تعیین راهبردهای توسعه فضاهای عمومی شهر عسلویه با استفاده از مدل فرایند تحلیل شبکه (ANP). *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ۲۸(۱۱)، ۱۹۵-۲۱۰.

۱۰. مرکز آمار ایران. (۱۳۸۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن. شهرستان کنگان.

۱۱. نیکودل، محمدرضا؛ یثربی، شهاب‌الدین؛ و شش‌پری، مرتضی. (۱۳۸۴). زمین‌شناسی مهندسی منطقه عسلویه، بیست و یکمین گردهمایی علوم زمین *شناسی سازمان زمین‌شناسی*، تهران، ۹، ۳۱۹-۳۳۴. بازیابی ۳۰ آبان ۱۳۸۴ از

http://www.gsi.ir/General/Lang_fa/Page_25/LocationId_30.

12. Adam, F., & Roncevic, B. (2003). Social capital: recent debates and research trends. *Social Science Information*, 42(21), 55-183.

13. Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, University of Chicago Press, 94(3), 95-120.

14. Farzin, Y. H., & Bond, C.A. (2006). Democracy and environment quality. *Journal of Development Economics*, 81 (1), 213-235.

15. Gravano, J., Inglehart, R., & Leblang, D. (1996). Cultural Values, stable Democracy, and Economic Development: Theory, Hypotheses, and Some Empirical Tests. *American Journal of Political Science*, 53 (4), 69-105.

16. Harding, R. (2006). Ecologically Sustainable Development: Origins, Implementation and Challenges, Elsevier. *Journal of Desalination*, 187 (1-3), 229-239.

17. Jabareen, Y. (2008). A new conceptual framework for sustainable development. *Journal of Environment, Development and Sustainability*, 10 (2), 179-192.

18. Kates, R., Parris, T.M., & Leiserowitz, A.A. (2005). What is sustainable development? Goals, Indicators, Values, and Pratics. *Environment* (Washington DC), 47(3), 8-21.

19. Portes, A., & Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and immigration: notes on the social determinants of economic action. *American Journal of Sociology*, 98 (6), 1320-1350.

20. Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.

21. Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social capital: implications for development theory, research, and policy. *The World Bank Research Observer*, newyork, 15(2), 225-249.

روستایی نسبت به مراکز شهری بالاتر است، بر این اساس مشارکت و همکاری آنان در روند توسعه منطقه بیشتر تأثیر گذار می‌باشد.

- مطابق نتایج به‌دست آمده، میزان همکاری و مشارکت در بین مراکز روستایی در سطح بسیار بالایی بوده است که می‌توان از این امر در جهت ایجاد تعاونی‌ها، انجمن‌ها و فعالیت‌های اشتراکی مختلف، به عنوان یک اهرم توسعه در سطح منطقه (محلی)، استفاده نمود.

پی‌نوشت‌ها

1. Hanifan
2. Bourdieu
3. Jacobs
4. Statistical Package for Social Science
5. نتایج پرسش‌نامه و تحلیل آن با نرم افزار spss

فهرست مراجع

۱. آیینی، محمد؛ و اردستانی، زهرا السادات. (۱۳۸۸). هرم بازآفرینی و مشارکت مردم، معیار ارزیابی برنامه‌های توسعه درون‌زای شهری، *نشریه هویت شهر*، ۳(۵)، ۴۷-۵۸.
۲. بزی، خدارحم؛ و سالاری سردری، فرضعلی. (۱۳۸۹). ارزیابی و برنامه‌ریزی گردشگری صنعتی در منطقه پارس جنوبی، *فصلنامه علمی و پژوهشی میراث و گردشگری*، مرکز گردشگری علمی - فرهنگی دانشجویان ایران، ۱(۳)، ۲۳-۲.
۳. توکلی، مرتضی؛ و تاجبخش، کاظم. (۱۳۸۷). بررسی و تحلیل میزان سرمایه اجتماعی در مناطق شهری و روستایی مرزی سیستان، *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۱(۲)، ۱۴۳-۱۶۲.
۴. رنائی، محسن؛ عماد زاده، مصطفی؛ و مویدفر، زیتا. (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی و رشد اقتصادی: ارائه یک الگوی نظری، *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، ۲۱(۲)، ۱۵۸-۱۶۳.
۵. سالاری سردری، فرضعلی. (۱۳۸۹). *ارزیابی قابلیت دسترسی و کاربرد بهینه فضاهای عمومی در شهر ساحلی عسلویه*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه ملی زابل، زابل.
۶. سعادت، رحمان. (۱۳۸۷). برآورد روند سرمایه اجتماعی در ایران (با استفاده از روش فازی)، *فصلنامه تحقیقات اقتصادی*، ۳۳(۸۳)، ۴۱-۵۶.
۷. فیروز آبادی، سید احمد؛ و حسین، ایمانی جاجرمی. (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی در شهر تهران، *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۶(۲۳)، ۱۹۷-۲۲۴.
۸. کشتکار قلاتی، احمدرضا؛ انصاری، مجتبی؛ و سجاد، نازی دیزجی. (۱۳۸۹). توسعه سامانه بام سبز بر اساس معیارهای توسعه پایدار در ایران، *نشریه هویت شهر*، ۴(۶)، ۱۵-۲۸.

22. Worldbank. (2001). National Statistics, Social Capital a review of the literature, 18(4), 45, Retrieved October 2001, from <http://www.worldbank.org/poverty/scapital/index.htm> /newyork and from <http://www.ons.gov.uk/ons/.../social-capital...social-capital.../social-capital--a-review-of-the-literature>.

23. Zhang, Q., & Fung, H.G. (2006), China's social capital and financial performance of private enterprises. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, United Kingdom Howard House Wagon Lane, 13(2), 198-207.

Archive of SID